

Undersøkelse blant imamer i Norge om familierettede tjenester

Desember 2020

Dette er en rapport om imamers roller som rådgivere i feltet familierettede tjenester. Bakgrunnen for rapporten er Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir) sitt behov for mer kunnskap om imamer som aktører i feltet. Den norske kirke driver en stor del av familievernkontorene i Norge. Vi vet imidlertid lite fra før om den uformelle rollen som religiøse ledere tar i familierettede tjenester i forskjellige religiøse minoritetsmiljøer, og denne rapporten er et forsøk på å skaffe ny kunnskap om noen bestemte sider av denne problemstillingen. Arbeidet med denne rapporten fant sted mellom januar og desember 2020, og ble levert til Bufdir 1. desember 2020. Jeg vil rette en stor takk til imamene som lot seg intervjuer eller som svarte på spørreskjema, og til Fazal Hadi, som har vært assistent og skaffet kontakter med imamer.

Torkel Brekke, professor

Oslo, 1. desember 2020

Spørsmål, data og metode

Bufdir beskriver spørsmålene som de primært ønsker svar på slik: «*Studien skal belyse ulike spørsmål knyttet til imamenes/moskéenes rolle når det gjelder rådgiving i familiespørsmål, for eksempel: Hvor mye tid bruker de på rådgivende eller «terapeutiske» samtaler med familier og par? Hva er de sentrale temaene i slike samtaler? Hvordan vurderer imamene sin egen evne til å hjelpe?»* I tillegg til Bufdirs egne spørsmål fant prosjektleder det hensiktsmessig å legge til et spørsmål om hvor godt imamene selv mener at de kjenner familievernet og barnevernet. Tanken bak dette spørsmålet er at svarene kanskje kan fortelle oss om de religiøse lederne har forutsetninger for å henvise saker til familierettede tjenester der det er nødvendig, og det kan si noe om forutsetninger for et eventuelt nærmere samarbeid mellom moskéer og de familierettede tjenestene som det offentlige tilbyr.

For å svare på de fire spørsmålene baserer denne studien seg på to typer data. Man sendte ut en spørreundersøkelse til imamer i Norge, som fikk 35 responser, og man gjennomførte intervjuer med ni imamer. Blant de 35 imamene som svarte på spørreundersøkelsen, var det personer med 15 forskjellige landbakgrunner. To av dem oppga Norge som fødeland. Det var en overvekt av imamer med pakistansk bakgrunn (10 personer) i vårt materiale, og det kan ikke utelukkes at svarene ville sett annerledes ut hvis man hadde en overvekt av imamer fra et annet samfunn, som f.eks. Bosnia. Det var ganske mange respondenter fra land i Midtøsten og Nord-Afrika (10 personer), som Syria, Libanon, Marokko og Tunisia. Det var også stor variasjon i hvor lenge imamene hadde arbeidet i Norge. Respondenten med kortest fartstid som imam, hadde jobbet i én måned, den med lengst tid i 24 år, mens medianen var 9 år. Generelt kan det nevnes at det ikke finnes noen oversikt over hvor mange imamer som er i arbeid i Norge. Dette er fordi selve rollen som imam kan være løs og flytende. Betydningen av tittelen «imam» varierer, og i denne rapporten brukes den forholdsvis bredt for å inkludere alle som innehar en anerkjent rolle som religiøs leder i et muslimsk trossamfunn.¹ Siden det er vanskelig å avgrense selve imam-rollen og siden det heller ikke finnes noen oversikt over hvor mange imamer som er i Norge, er det vanskelig å forestille seg at man kan lage en strengt representativ undersøkelse av denne løse gruppen. Utvalget i denne rapporten er da heller ikke representativt i noen meningsfull forstand. For nærmere diskusjon om metodespørsmål omkring utvalg og representativitet i arbeid med moskéer i Europa, se Brekke o.a. 2019. Det er ellers verdt å nevne at det ikke bare er landbakgrunn som gjør at imamer og andre religiøse autoritetspersoner kan ha ulike oppfatninger om familiespørsmål. Også teologisk og juridisk

¹ Islamforskeren Kari Vogt gir en forklaring på de forskjellige betydningene av ordet «imam» i Store norske leksikon: <https://snl.no/imam>

tilhørighet kan ha betydning, og disse skillelinjene går av og til på tvers av nasjonal opprinnelse (se Shavit 2015).

Begge typer data ble samlet inn i perioden februar til november 2020. I deler av denne perioden var det vanskelig å ha kontakt med informanter på grunn av Covid-19-pandemien, men i noen perioder åpnet samfunnet seg såpass, at intervjuer var gjennomførbart på en normal måte. Under normale omstendigheter ville man sannsynligvis fått flere respondenter til intervjuer. Man har i tillegg hatt samtaler med lederne for Islamsk Råd Norge (IRN) og Muslimsk Dialognettverk (MDN), og man har snakket med noen ressurspersoner i moskéer uten religiøse roller. (Fra 1993 har IRN fungert som en paraplyorganisasjon som har fremmet interessene til et stort antall moskéer og fungert som en dialogpartner mellom muslimer, myndigheter og storsamfunn. I 2017 brøt en gruppe moskéer ut av IRN etter uenigheter og dannet MDN som en ny paraplyorganisasjon. Begge disse paraplyorganisasjonene er i dag viktige kontaktpunkter mellom landets moskéer og myndigheter.)

Det er viktig å påpeke at denne studien har en rekke begrensninger. Den viktigste begrensningen er at man ikke har intervjuet *brukere* av familierettede tjenester, altså muslimske familier og ektepar, om deres erfaringer med å innhente råd og hjelp fra imamer. Hvis man skulle utvidet perspektivene i en framtidig studie, ville dette vært et viktig datagrunnlag å skaffe. Både større spørreundersøkelser og dybdeintervjuer kunne vært naturlige metoder for å skaffe slike data.

Kirke, religion og familievern i Norge

Ifølge NOU 2019: 20 *En styrket familietjeneste* består familievernet i Norge av 39 kontorer på 69 lokasjoner (s. 17), og Bufdir har en oversikt over alle kontorene på sine nettsider. Hvert år kommer rundt 110 000 mennesker til familievernet for å få bistand til utfordringer i familien, og familier med barn under 16 år må til mekling i forbindelse med separasjon og samlivsbrudd. I Norge har familieverntjenestene to spor, et kristent og et ikke-kristent.² De kirkelige familievernkontorene tilbyr kurs og veiledning og foretar mekling etter samme lover som det ikke-kristne familievernet. Kirken tilbød familieverntjenester i Norge før man etablerte ikke-kristne tjenester, og dette sporet startet på 1950-tallet (NOU 2019: s. 223f.) Det kristne sporet er tydeligst representert ved Stiftelsen Kirkens Familievern (SFK), som har 10 kontorer i

² I norske offentlige dokumenter (som NOU 2019: 20) bruker man gjerne betegnelsene «statlig» og «ideell». Skillet mellom kristent og ikke kristent, eller kirkelig og ikke-kirkelig, er imidlertid mer relevant for å forstå problemstillingene i denne rapporten hvor man har fokus på religiøse ledere. Kirken er i likhet med andre tros- og livssynssamfunn finansiert med offentlige midler, så det ville være misvisende å kalle kirkelige tjenester «ikke-offentlige».

forskjellige deler av Norge. Det finnes også 7 selvstendige stiftelser som alle er dannet av lokale bispedømmeråd eller menighetsråd. Dette er altså også kontorer med et kristent verdigrunnlag. Det totale bildet er dermed at man i Norge har 24 ikke-kristne og 17 kristne familievernkontorer. De kristne familievernkontorene er fullfinansiert av staten i tråd med lov om familievernkontorer § 2, hvor det heter: «Familievernkontorene drives av den statlige regionale familievernmyndigheten eller den som statlig regional familievernmyndighet inngår avtale med om drift av familievernkontor.»

Det er altså den statlige regionale familievernmyndigheten som inngår avtaler med stiftelsene som driver kristne familievernkontorer i Norge, og dette reiser prinsipielle spørsmål om skillet mellom stat og kirke. På den ene siden kunne man spørre om kirken burde trekke seg helt ut av familieverntjenestene for å gjøre tjenesten mest mulig verdinøytral. Dette ville kanskje svekke tjenester som ofte oppleves som gode. På den andre siden kunne man spørre om den statlige regionale familievernmyndigheten også bør kunne inngå avtaler med andre ideelle aktører enn kristne, som moskéer eller med Human-Etisk forbund (HEF), hvis disse skulle ønske å tilby lignende tjenester. Hvis man legger likebehandling av tros- og livssynssamfunn til grunn, kan det virke rart å opprettholde kristne familieverntilbud uten å la andre livssyn tilby tilsvarende tjenester på like vilkår. Til tross for at disse prinsipielle spørsmålene faller utenfor problemstillingen vår i denne rapporten, er det viktig å ha klart for seg bakgrunnen, hvor religion og religiøse organisasjoner og verdier alltid har hatt en sterk posisjon i de norske familieverntjenestene. Det at muslimske organisasjoner og ledere eventuelt er engasjert i lignende tjenester på uformell basis, bør dermed ikke være fremmed eller overraskende.

Kunnskapsstatus

Hva vet vi hva fra før om hvilke roller muslimske ledere spiller i spørsmål som har å gjøre med familievern? En gjennomgang av tidligere forskning viser at vi vet lite. Mye av den norske og internasjonale forskningen på familiefeltet har hatt et fokus på kvinners rettigheter i familien, ikke minst i forbindelse med ekteskap og skilsmisse. Det er ikke urimelig å anta at dette har tatt fokuset vekk fra andre sider ved familien i muslimske miljøer. Denne tendensen kan synes å ha gjort seg gjeldende i forskningsmiljøet ved Juridisk fakultet ved Universitetet i Oslo, hvor man har gjort flere forskningsprosjekter om muslimske kvinners rettigheter, og hvor religiøse institusjoner og ledere ikke sjelden framstilles som en hindring for kvinners rettigheter, og hvor man også i liten grad har spurt direkte om disse religiøse institusjonenes og ledernes erfaringer og oppfatninger.

Noen eksempler: I en studie av Tone L. Wærstad fra 2006 om kvinners rettigheter ved skilsmisse oppgir forskeren å ha snakket med to imamer, og forskeren rapporterer at den ene imamen fortalte at han ofte hadde en rolle i mekling mellom partene i et ekteskap (Wærstad 2006). I en beskrivelse av moskéens rolle i en faktisk skilsmisse mellom to muslimer framgår det at forskeren primært ser både den religiøse organisasjonen og lederen der som en slags medspiller for mannen i ekteskapet, uten at et slikt perspektiv er godt forankret i forskerens empiri (ibid. s. 54-56). Et annet fokus framkommer i en studie av muslimsk medgift (*mahr*) utført av Lene Løvdaal, hvor forfatteren er tydelig på at muslimsk juss *ikke* alltid er til ulempe for kvinnen i et ekteskap, og medgift er nettopp en ordning som gjør at det noen ganger er i kvinners interesse å benytte islamsk juss ved skilsmisse i Norge og andre vestlige land (Løvdaal 2009).

Den mest relevante tidligere forskningen er en rapport om familierettede tjenester i et flerkulturelt samfunn utarbeidet på oppdrag fra Bufdir (Bredal og Vislie 2017). Bredal og Vislie gir her en beskrivelse av religiøse samfunns roller i slike tjenester, men de har bare i svært begrenset grad snakket med muslimske ledere. I deres datagrunnlag er det fem trossamfunn. Tre av disse var kristne, og to var islamske. Totalt snakket Bredal og Vislie med fire informanter som tilhørte islamske trossamfunn (s. 12-13). Forfatterne diskuterer kort imamers rolle i rådgivningsarbeid, men de understreker selv at de ikke har intervjuet imamer, og de gjør derfor ikke mer enn å stille et spørsmål om hva slags tilnærming imamer har til slikt arbeid.

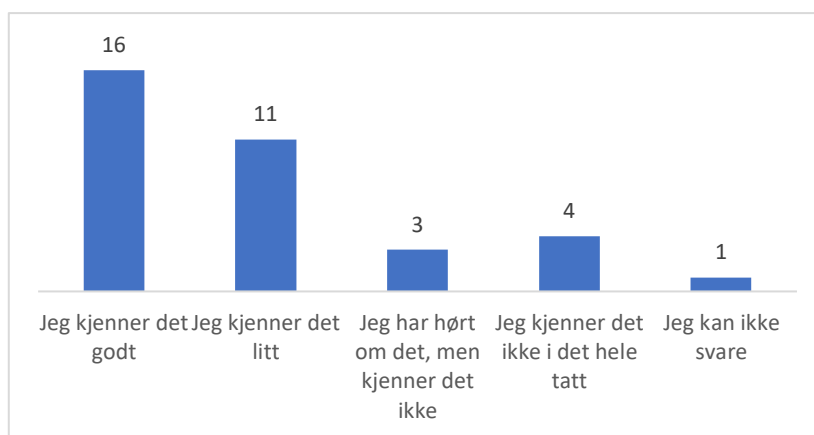
Hvis vi ser på forskning utenfor Norge, er det nærliggende å se på hva som er gjort i Danmark. VIVE – Viden til Velfærd Det - Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd utga i 2020 en stor rapport som tok for seg skilsmisse i muslimske miljøer (Liversage & Petersen 2020). Rapporten tar primært et kvinneperspektiv, men den er spesielt relevant her fordi den blant annet bygger på intervjuer med 10 imamer, og med en del andre personer som ikke er imamer, men som omtales som *muslimske autoriteter*. Rapporten gir verdifull innsikt i imamenes og de muslimske autoritetenes oppfatning om forholdet mellom religion og religiøs ekspertise på den ene siden og dansk offentlige myndigheter på familieområdet på den andre siden. Det kan være grunn til å nevne at det i internasjonal forskning har begynt komme noen publikasjoner med mål om å korrigere det ensidige fokuset på muslimske kvinner som sårbare og undertrykte. Et eksempel er en studie av Charsley og Liversage (2015) som ser på hvordan muslimske menn i Storbritannia og Danmark med henholdsvis pakistansk og tyrkisk bakgrunn kan komme i svært sårbare posisjoner, men at dette er blitt oversett både i offentlig debatt og i forskning fordi man har jobbet innenfor en ramme hvor kvinner nesten alltid sees som svake og

undertrykte, mens menn antas å ha makt. Det er åpenbart at et slikt fokus har skapt blindsoner i forskning og offentlig debatt om muslimske familier.

Spørsmål 1: Kjennskap til familierettede tjenester blant norske imamer

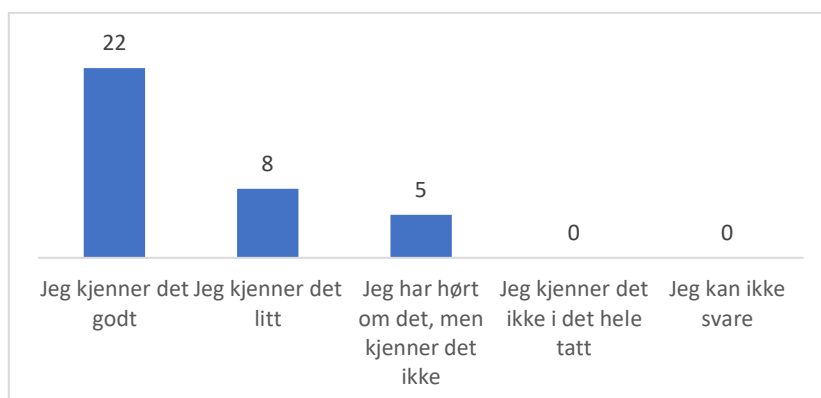
Imamenes kjennskap til familierettede tjenester i offentlig regi ble målt gjennom to spørsmål i spørreskjemaet. I Figur 1 ser vi svar på spørsmålet «*Hvor godt kjenner du det norske familievernnet?*» Hele 27 av 35 imamer sier at de kjenner familievernnet enten godt eller litt, mens bare 4 sier at de ikke kjenner det i det hele tatt.

Figur 1: Kjennskap til familievernnet

I figur 2 ser vi svarene på spørsmålet «*Hvor godt kjenner du til det norske barnevernet?*» 22 av imamene sier at de kjenner denne tjenesten godt, og det er ingen som ikke kjenner det i det hele tatt. Det kan derfor se ut til at imamer i Norge kjenner bedre til barnevernet enn familievernnet.

Figur 2: Kjennskap til barnevernet

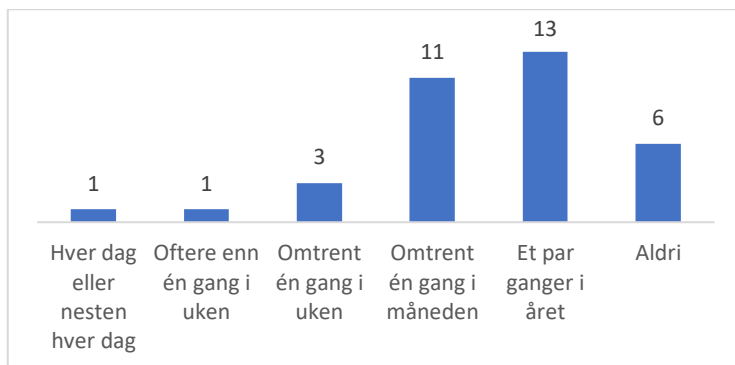

Totalt sett ser det altså ut til at imamene selv mener de har god kjennskap både til familievernnet og til barnevernet i Norge. Senere i rapporten går vi nærmere inn på hva slags tanker og meninger de har om dem.

Spørsmål 2: Hvor mye tid bruker imamer på samtaler med familier og ektepar?

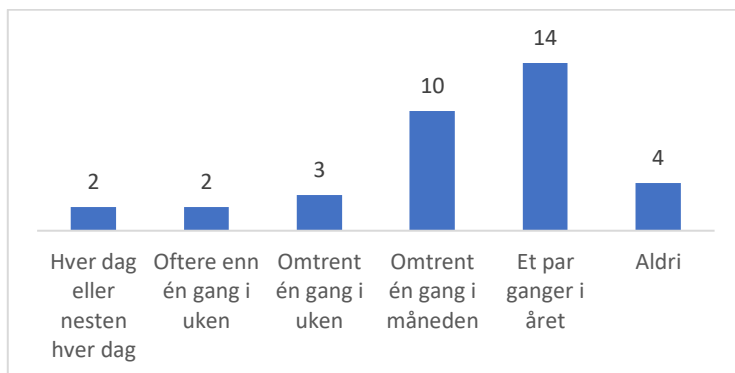
I spørreundersøkelsen ba vi imamene svare på tre spørsmål for å måle hvor mye av tiden som imam de bruker på familierettede tjenester. I figur 3 ser vi svar på spørsmålet «*Hvis du tenker på tiden du har jobbet som imam i Norge, hvor ofte vil du si at du har gitt råd til ektefeller som har problemer med ekteskapet?*»

Figur 3: Hvor ofte gir imamene råd om ekteskap?

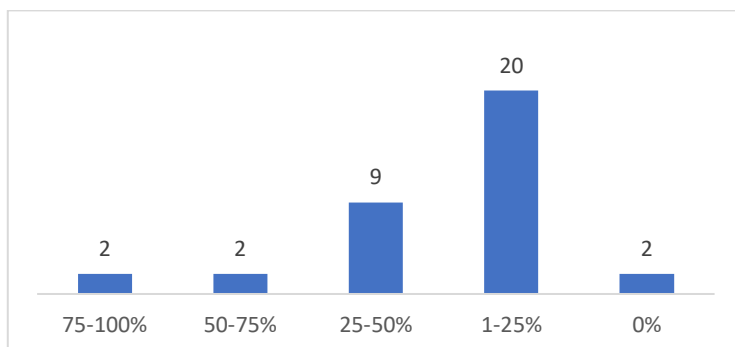
I figur 4 ser vi svar på spørsmålet «*Hvis du tenker på tiden du har jobbet som imam i Norge, hvor ofte vil du si at du har gitt råd til familier som har problemer med barneoppdragelse?*»

Figur 4: Hvor ofte gir imamene råd om barneoppdragelse?

I figur 5 ser vi svar på spørsmålet «*Hvor mye av din totale tid som imam bruker du på å hjelpe familier med ekteskapsproblemer og barneoppdragelse?*»

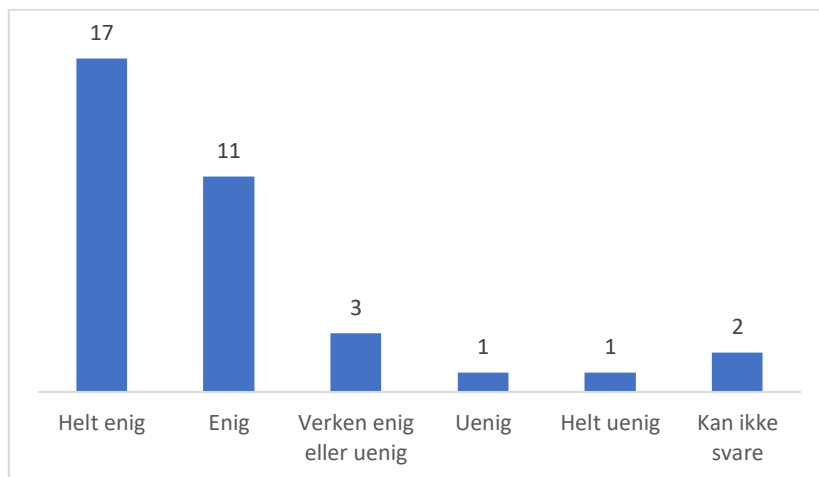
Figur 5: Imamers totale tidsbruk i prosent

Spørsmål 3: Hvordan vurderer imamene sin egen evne til å hjelpe?

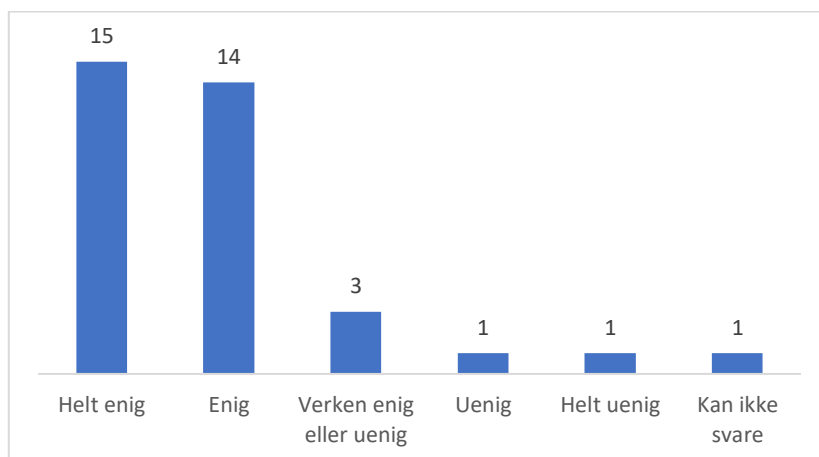
Hvis vi ser på imamenes oppfatning av sin egen evne til å hjelpe i familiesaker, forsøkte vi å måle dette ved hjelp av hvor enige eller uenige respondentene var i to utsagn. I figur 6 ser vi svar på utsagnet «*Som imam er jeg kvalifisert til å gi råd til ektefeller som har problemer med ekteskapet*».

Figur 6: Kvalifisert til å gi råd om ekteskapet

I figur 7 ser vi svar på utsagnet «*Som imam er jeg kvalifisert til å gi råd til familier som har problemer med barneoppdragelse*».

Figur 7: Kvalifisert til råd om barneoppdragelse

Spørsmål 4: Hva er de sentrale temaene i familierettede samtaler?

For å oppnå en bedre forståelse av hvilke temaer som er viktige i familierettede tjenester som imamer tilbyr, ble det gjennomført intervjuer. Mange imamer har bred erfaring med arbeid med familier, og de bruker generelt mye tid og krefter på denne typen arbeid. Arbeidet kan foregå på forskjellige steder, og for mange er det vanlig at samtaler foregår på mobiltelefon. Noen ganger reiser imamene hjem til medlemmer av menigheten for å samtale eller megle i en sak, spesielt i mer alvorlige saker hvor en familie er i en akutt krise. Alle imamene kunne gi eksempler hvor de hadde reist hjem til familier og brukt flere timer på å hjelpe. Det var mindre vanlig at moskéens lokaler ble brukt til slike samtaler blant annet fordi terskelen for en familie i konflikt for å komme til moskéen kan være høy. Følgende fem temaer pekte seg ut som viktige i intervjuene.

Imamers begrensede autoritet

Det er viktig å huske på at selv om mange større moskéer har imamer ansatt på hel- eller deltid, er det også mange imamer som utfører sitt arbeid på frivillig basis. Det er stort spenn mellom frivillighet og profesjonalisering i rollen som religiøs leder i tros- og livssynssamfunnene utenfor Den norske kirke, og det er viktig å huske at en imam ikke alltid er en person med et ansettelsesforhold til en organisasjon. Videre er det slik at mange imamer er i Norge på relativt korte kontrakter, og reiser tilbake til hjemlandet etter noen få år. Dette kan gi begrensede muligheter til å lære norsk og til å forstå det norske samfunnet. Selv om man har et velutviklet tilbud av kurs for religiøse ledere i det norske samfunnet³, er det en kjensgjerning at den dype kunnskapen om juss og samfunnsforhold ofte ligger hos andre ressurspersoner i moskéene, som f.eks. styreledere og -medlemmer, enn hos imamene selv.

Flere imamer sa i intervjuer at det er variasjon etter landbakgrunn når det gjelder de rollene imamer tar i familierettet arbeid, selv om alle er klare på at en del grunnleggende religiøse verdier og regler gjelder for alle muslimer. En afghansk imam vil f.eks. møte en del problemstillinger som er annerledes enn en bosnisk imam. Imamene har annet opprinnelsesland enn Norge, og landbakgrunn kan ha betydning for hvilken rolle imamer kan ta overfor muslimske familier.

Et gjennomgående tema i datamaterialet samlet her, er at det ofte finnes en betydelig spenning mellom den makten og de mulighetene som imamer i realiteten har og de forventninger andre har til dem. En del muslimer i Norge tror at imamen har autoritet til å hjelpe dem i familiesaker hvor det i virkeligheten ikke er noe han kan bidra med. Dette gjelder

³ Se f.eks. <https://www.tf.uio.no/studier/evu/kurs/2017/relleder/>

spesielt saker der hvor problemstillingen har en åpenbar juridisk side, hvor autoritet til syvende og sist ligger hos det norske rettsvesenet. Skilsmisse og barnefordeling er typiske eksempler på slike saker. Mange imamer – sannsynligvis de aller fleste - vil vegre seg for å bli for sterkt innblandet i slike saker fordi de vet at deres autoritet ikke er gyldig på disse områdene. De fleste imamer vil synes det er greit å gi råd og veiledning om hva islam, i deres fortolkning, sier om en sak, men de vil raskt melde pass når saker blir mer alvorlige. Det er også godt mulig at offentlige myndigheter har en feilaktig oppfatning av imamer som viktige autoriteter, men i denne rapporten har vi ikke innhentet materiale om dette. Sagt på en annen måte: imamer er stort sett klare over sine egne begrensninger, mens andre av og til ikke forstår disse begrensningene like godt.

Det kan være interessant her å bruke kunnskap om danske forhold fra rapporten til Liversage & Petersen som sammenligningsgrunnlag. I Danmark hersker det et uoversiktlig forhold mellom imamene og deres religiøse autoritet på den ene siden og danske myndigheter på familieområdet på den andre siden. Generelt er det mange imamer som opplever det som vanskelig at de får henvendelser fra muslimske ektepar og familier med feil forventninger. En del muslimer i Danmark tror at imamene har en makt som de i realiteten ikke har, og de har dermed forhåpninger om å kunne få støtte eller hjelp i vanskelige familiesaker. En konsekvens kan være praksisen kjent som «imam-shopping», altså at en muslimsk person går fra imam til imam for å få skaffe seg den ønskede religiøse-juridiske «avgjørelsen» i en vanskelig sak. Noen imamer opplever dette som belastende, og de fleste ønsker å overlate makt og autoritet i vanskelige familiespørsmål til de danske myndighetene, som Familieretshuset (Liversage & Petersen 2020).

Enten man ser på Norge eller andre land er det derfor viktig å skille mellom imamenes potensielle roller som *uformelle* samtalepartnere eller meglere i familiesaker, og deres rolle som mer formelle juridiske og religiøse autoritetspersoner. De fleste imamer vil være komfortable med førstnevnte rolle, men vil vegre seg for å ta sistnevnte rolle fordi de kjenner hvilke begrensninger de faktisk har når man beveger seg inn på spørsmål hvor offentlige myndigheter og lovverket er øverste autoritet.

Syn på samarbeid med det offentlige

Til tross for, eller kanskje også på grunn av, at imamene oppfatter sin egen autoritet som begrenset, oppfattet alle at det er rom for mer og bredere samarbeid med det offentlige på familieområdet i Norge. Imamene ser det som sin oppgave å gi råd om hvordan familier og ektepar skal løse utfordringer, men mange av dem opplever at de bruker mye tid på slikt arbeid, og at deres tilbud er utilstrekkelig. De gir også klart uttrykk for at ektepar og familier som vil benytte seg av imamens tjenester som veileder eller rådgiver, må komme til ham av egen fri vilje fordi de tror at rådene hans virkelig kan være til nytte.

Vi så tidligere i rapporten at imamene selv sa at de har god kjennskap til både familievernet og barnevernet. Men imamene uttrykker også bekymring for barnevernets arbeid. De fleste av dem mente at barnevernet ofte oppfattes som en trussel av muslimske familier, og at slike oppfatninger er en barriere som gjør at en del familier har en svært høy terskel for å oppsøke offentlige familierettede tjenester generelt, ikke bare barnevernet. En av imamene fortalte at han selv hadde jobbet over flere år med å bedre forståelsen av, og redusere skepsisen mot, offentlige familierettede tjenester, men at dette arbeidet ble lagt på hylla etter at han selv hadde en opprivende og unødvendig opplevelse med barnevernet. Et par av imamene nevnte Politiet som en etat hvor det hersket god tillitt og kommunikasjon mellom moské og myndigheter.

Hvis vi går tilbake til diskusjonen tidligere i rapporten om det betydelige kristne sporet i norsk familievern, kan man reise spørsmålet om dette kan være en barriere for bredere samarbeid med muslimske miljøer generelt og med imamer spesielt. I intervjuene til denne rapporten møtte man to helt motsatte syn på dette. Én informant (ikke imam) som er sentralt plassert og har svært god innsikt i norske moskémiljøer, mente at noen muslimske familier ikke vil bruke familievernet fordi de oppfatter det som et kristent tilbud. En annen informant (ikke imam) som også er sentralt plassert og også har svært god innsikt i norske moskémiljøer, forfektet imidlertid et motsatt syn. Han mente at oppfatningen av at familievernet har kristne grunnverdier kan gjøre det *enklere* med samarbeid fordi en del muslimer oppfatter at de har mer til felles med det kristne Norge enn med en sekulær offentlighet, som av og til oppfattes både som anti-muslimsk og anti-religiøs. Det må understrekes her at vi ikke har noen data som setter oss i stand til å svare på hvilken av de to oppfatningene som er mest riktig, men temaet er likevel verdt å nevne, og kunne være et felt for bedre datainnsamling i framtiden.

Kulturelle forskjeller

De fleste imamene mente at kulturelle forskjeller mellom ektefellene kan være en kilde til uenighet og konflikt i muslimske familier i Norge. Slike forskjeller kommer noen ganger av at den ene ektefellen har bodd lenge i Norge, mens den andre har kortere botid, noe som kan føre til motstridende forventninger om de roller man skal ha som mann og kvinne, og om hva som skal forventes av barn. Mange mente at lang botid i Norge uunngåelig fører til helt andre krav og forventninger til selvstendighet og selvrealisering hos begge kjønn, og en ektefelle som kommer fra et annet land passer noen ganger ikke inn i slike forventninger. Dette er altså en type forskjell som normalt ikke vil være til stede i ekteskap mellom muslimer hvor begge er født og oppvokst i Norge og som dermed vil ha likere holdninger og forventninger. Kulturelle forskjeller kan også handle om at to ektefeller kommer fra forskjellige kulturer i samme land etter dimensjoner som f.eks. by og land, eller med hensyn til utdanningsnivå. I tillegg kan det finnes kulturelle forskjeller i den sosioøkonomiske statusen til den større familien, og klan eller kaste kan ha betydning alt etter hvilken del av verden familien kommer fra. Det er altså viktig å forstå at samme landbakgrunn ikke nødvendigvis betyr samme kultur, og imamene var opptatt av dette som en vanlig kilde til problemer i familier.

Fordommer om muslimske menn

I intervjuene med imamene framkommer det mange erfaringer med at muslimske menn opplever at de forstås på bestemte måter i møtet med det offentlige, også på familieområdet. Det tas forbehold her fordi man ikke har innhentet data fra brukere av familierettede tjenester, men det er likevel verdifullt å se på hva imamenes perspektiver kan tilføre av kunnskap om muslimske menn fordi dette ofte har vært et fraværende perspektiv, som nevnt i starten av rapporten. I noen tilfeller er det mulig at negative forståelser av muslimske menn kan virke sammen med fordommer knyttet til hudfarge og andre fysiske uttrykk for annerledeshet, slik at f.eks. en muslimsk mann fra Vest-Afrika eller Somalia vil oppfattes som mer typisk bærer av patriarkalske og undertrykkende praksiser og normer enn en hvit, bosnisk muslimsk mann. Dermed er det en risiko for at religion og hudfarge kan virke sammen i noen situasjoner, slik at det skapes former for mistenkeliggjøring og marginalisering som er større enn summen av de to sosiale markørene. Det er denne ekstra effekten – én pluss én er mer enn to - som er hovedtanken i begrepet interseksjonalitet. Kategorier som f.eks. religion og hudfarge kan i visse situasjoner vikles inn i hverandre og «overdrive hverandre», slik at de blir mer enn bare en sum av to kategorier (Kofoed 2005: 44; Christensen og Jensen 2019).

Charsley og Liversage (2015) bruker en slik interseksjonell tilnærming for å synliggjøre hvordan muslimske menn i Storbritannia og Danmark kan være maktesløse og sårbare i familien. Her finner man at noen muslimske menn undertrykkes og kontrolleres av sine hustruer og hennes storfamilie, men både deres identitet som menn, som nyankomne innvandrere, og som muslimer gjør det vanskelig å snakke om slike problemer. De passer ikke inn i vår forståelse av undertrykking i muslimske familier, hvor forskere og offentlige tjenester stort sett leter etter undertrykte kvinner og undertrykkende menn.

Det er forsket mye om hvordan muslimske menn både i Norge og i Europa ellers ofte framstilles og oppfattes som personer som undertrykker, og som bærere av patriarkalske normer. Den britiske sosiologen Sara R. Farris har foreslått begrepet *femonasjonalisme* for å vise til ideologien som har vokst fram i Vest-Europa der muslimske menn oppfattes som en trussel, mens muslimske kvinner sees som ofre som må reddes (Farris 2017). Det paradoksale med denne ideologien, slik Farris viser, er at den deles av miljøer som tradisjonelt har lite til felles, som nasjonalistiske grupper på ytre høyre og feministiske grupper som man tradisjonelt ville plassert på venstresiden i politikken. Slike framstillinger framkommer i mediene, men det er viktig å peke på at framstillingene også kan forme hvordan man på individuelt nivå ser og tolker muslimske menn som personer i hverdagskontekster.

Det er altså mulig at muslimske menn i noen sammenhenger opplever mistenkeliggjøring og marginalisering hvor religion og andre uttrykk for forskjellighet virker sammen. Hvis vi skal forstå hvordan disse problemstillingene kommer til uttrykk, er det viktig å se på hvordan menns erfaringer virker i samspill med kvinners erfaringer. Det er selvsagt en rekke forskjellige oppfatninger om muslimske kvinner i Norge og i andre europeiske samfunn, men en ikke uvanlig oppfatning, er at de er undertrykt og trenger hjelp fra samfunnet til å bli fri. Muslimske kvinner i Norge møter forventninger om at de skal ønske å realisere seg selv som frie individer som tar selvstendige valg for eget liv. Dét er naturligvis positivt, men det er viktig at dette ikke automatisk innebærer en forestilling om muslimske menn som trussel mot muslimske kvinners frihet og selvrealisering. I intervjuene med imamene kom det klart fram et behov for å stille slike kritiske spørsmål om norske forestillinger om muslimske menn.

Familieøkonomi og rollen som forsørger

I intervjuene kommer det fram at mange imamer mener at familiens økonomi er den vanligste kilden til uenighet og konflikt mellom ektefeller. Alle imamene mente at islam gir ganske tydelige retningslinjer for fordeling av ansvar for forsørgelse av familie og barn. Det grunnleggende prinsippet er at en ektemann har hovedansvaret for å forsørge; han skal tjene

penger, og skaffe det familien trenger. En manns inntekt tilhører familien som fellesskap. En kvinne vil som oftest ikke tillegges det samme ansvaret, og i noen familier er det en oppfatning at islam sier at en kvinnes penger tilhører henne alene. Det er selvsagt svært mange muslimske familier hvor slike forståelser av religion og tradisjon ikke spiller inn i det hele tatt, og hvor begge ektefeller tar stort ansvar for å forsørge familien materielt. Men i noen tilfeller spiller slike forståelser en rolle i et ekteskap, og kan potensielt være en kilde til uenighet og konflikt. Man kan derfor se noen tilfeller hvor det i møtet med det norske samfunnet, eller med offentlige tjenester, gjør seg gjeldende forventninger om at mannen er et potensielt problem og at kvinnen må gis mer makt, *samtidig* som islamske normer sier at mannen må forsørge familien, og kvinnen har enerett på egne penger. Dette kan bli situasjoner hvor menn oppfattes som dominerende og undertrykkende, samtidig som de opplever å være maktesløse og overlesset med ansvar. Både i familievern og andre offentlige tjenester er det ønskelig med bedre forståelse for slike mekanismer.

Oppsummering

Det er grunn til å gjenta at denne rapporten har betydelige begrensninger. Det hadde vært ønskelig å utvide datagrunnlaget til å omfatte flere imamer både som respondenter og til intervju, og man burde også skaffet et solid datamateriale fra brukere av familierettede tjenester for å få oversikt over hvor viktig eller uviktig imamenes rolle er for brukerne. Hvis vi kort skal oppsummere funnene i denne rapporten, kan vi si følgende:

- Imamene sier at de har god kjennskap til familievernet og barnevernet. Ingen av dem har aldri hørt om barnevernet, mens 4 av 35 kjenner ikke til familievernet i det hele tatt.
- 26% av imamene (9 av 35) sier at de bruker mellom 25% og 50% av sin totale tid som imam på samtaler med familier og ektepar. 57% (20 av 35) av imamene bruker fra 1% til 25% av sin totale tid, mens 11% (4 av 35) oppgir at de bruker mellom 50% og 100% av tiden sin.
- Imamene mener at de er kompetente til å gi råd til familier og ektepar, men i intervjuer gir de uttrykk for at de bare er kompetente innenfor klare rammer, som handler om hva islam sier om familielivet.
- Imamene opplever sin egen autoritet som begrenset, men opplever også at det ofte er uklarhet om hva slags autoritet de har, og de sier at en del som kommer til dem, har feil forventninger til hva de kan utrette.
- Imamene ser positivt på mer samarbeid med det offentlige på familieområdet, men det er også skepsis til barnevernet blant dem.

- Imamene trekker fram inkompatible forventninger hos ektefeller som et sentralt tema for deres arbeid med familiesaker, og spesielt gjelder dette i ekteskap hvor det er stor forskjell på botid i Norge.
- Imamene uttrykker ofte en bekymring for hvordan muslimske menn blir oppfattet både i samfunnet og av offentlige tjenester.
- Imamene trekker fram den potensielt krevende rollen som menn kan ha som forsørger som et sentralt tema, og mange sier at denne problemstillingen er lite synlig for det offentlige, hvor hjelp og støtte oftest gis til kvinnen familiesaker.

Litteratur

- Bredal, Anja og Camilla Vislie (2017) Familierettede tjenester i et flerkulturelt samfunn. Erfaringer fra familievern og andre hjelpeinstanser. Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring. Oslo: NOVA Rapport 5/2017
- Brekke, Torkel, Lene Kühle, Göran Larsson and Tuomas Martikainen (2019) "Mosques, Muslims, Methods: the Role of Mosques in Research about Muslims in Europe", *Journal of Muslims in Europe* (8): 216-33
- Charsley, Katharine and Anika Liversage (2015) "Silenced Husbands: Muslim Marriage Migration and Masculinity" *Men and Masculinities*, Vol. 18(4) 489-508
- Christensen, Ann-Dorte og Sune Qvotrup Jensen (2019) «Interseksjonalitet – begrepsreise, kritikk og nytænkning» *Dansk Sosiologi* nr. 2/30: 15-32
- Farris, Sara R. (2017) *In the Name of Women's Rights: the Rise of Femonationalism*. Duke University Press
- Kofoed, Jette (2005) «Holddeling: Når der gøres maskulinitet og hvidhed» *Kvinder, Køn & Forskning*, Nr 3, 2005: 42-52
- Liversage, Anika (2012) Gender, Conflict and Subordination within the Household: Turkish Migrant Marriage and Divorce in Denmark, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 38:7, 1119-1136
- Liversage, Anika og Jesper Petersen (2020) *Etniske minoritetskvinder og skilsmisse – med fokus på muslimske praksisser* København: VIVE – Viden til Velfærd
Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd
- Løvdaal, Lene (2009) Private international law, muslim laws and gender equality - The adjudication of mahr in Scandinavian, English and French courts. Utgivelse Nr. 78/2009
NOU 2019: 20 En styrket familietjeneste — En gjennomgang av familievern tjenesten. Oslo: Departementenes sikkerhets- og serviceorganisasjon, Teknisk redaksjon
- Shavit, Uriya (2015) *Shari'a and Muslim Minorities: The Wasati and Salafi Approaches to Fiqh al-Aqalliyat al-Muslima*. Oxford: Oxford University Press.
- Wærstad, Tone Linn (2006) Retten til ikke å bli diskriminert ved skilsmisse - En rettsantropologisk studie av skilte muslimske innvandrerkvinner i Norge, *Kvinnerettslig skriftserie* nr. 64 Avdeling for kvinnerett, Universitetet i Oslo

